

NEEKERI EI OLE NEUTRAALI

»Hei indigonvärinen taivas yllä palmujen / hullut, hullut tanssit neekerinaiisien» laulaa Mikko Perkoila menneiden vuosikymmenten nostalgialla esittäessään Unto Monosen säveltämän P. Mustapään runon. Lainaus edustaa tyyppillistä yhteyttä, jossa *neekeri*-sanaa on suomessa käytetty. Mm. Helsingin Sanomien palstoilla on tänä syksynä käyty kiintoisaa keskustelua sanan käytöstä. Haluamme tuoda keskusteluun muutamia näkökohtia, jotka ovat jääneet syrjään, kun on vedottu sanakirjoihin tai muuten esiinnytty kielitieteen nimissä kuten emeritusprofessori Lauri Seppänen (»Kieli ei sorra ketään vaan asenteet» HS 11.11.97). Kielitieteessähän on useita erilaisia tapoja lähestyä kielellistä merkitystä eivätkä läheskään kaikki irrota sanojen merkityksen tarkastelua kielen käytöstä siten kuin Seppänen esittää.

Voimme nähdä sanat kirjoitettuna paperille tai kuulla ne korvissamme, mutta sana ei ole paketti, jossa merkitys siirtyisi painomusteen tai ääniaaltojen välityksellä. Kielellinen ilmaus on heräte, joka aktivoi lukijan tai kuulijan omia ajatteluprosesseja ja herättää hänessä sen tietotaustan ja ne arvot ja asenteet, jotka hänen mielessään kuhunkin sanaan liittyvät. Näin nähtynä ei ole mitään yksioikoista tai selvärajaista näkemystä siitä, mikä on vaikkapa sanan *neekeri* merkitys. Siksi on syytä ottaa huomioon myös kielenkäyttäjien asenteet — myös niiden, jotka ovat luokittelun kohteena. Kielenkäytössä sanat esiintyvät aina osana laajempaa teksti- ja tilanneyhteyttä. Sanan merkitykseen tiivistyy se tieto, arvot ja asenteet, jotka toistuvat sanaa käytettäessä. Tällainen käyttöpohjainen merkitys on erilainen eri kielenkäyttäjillä, mutta jaamme

kuitenkin saman kulttuurin jäsenenä niin paljon samantyyppisiä kielenkäyttötilanteita, että voidaan puhua myös eri puhujille yhteisistä merkityksistä.

Näin *neekeri*-sanan merkitystä voi lähestyä tarkastelemalla niitä tekstiyhteyksiä, joissa sana esiintyy. Emme voi tavoittaa kielenkäytöstä kuin pienen otoksen, mutta melkoisen paljastavaksi osoittautuu jo se aineisto, joka on poimittavissa kielitieteellisistä atk-aineistoista. Selasimme läpi viime vuosikymmenten aikaista lehtikieltä, asia-proosaa ja kaunokirjallisuutta sekä joitakin kotimaisia klassikkoromaaneja edustavat aineistot (lähteenä University of Helsinki Language Corpus Server ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen atk-aineistot). Karkeistaen voi todeta, että sana *neekeri* ei esiinny eikä ole menneiden vuosikymmenten klassikkoromaaneissakaan esiintynyt neutraaleissa yhteyksissä. Sanan käytössä toistuvat tekstiyhteydet, joista sanaan voi helposti liittyä leimaava asennoituminen.

Tämä on ymmärrettävää historian valossa. Kun on puhuttu neekereistä, on puhuttu länsimaisen kulttuurin näkökulmasta. Myös suomalainen näkökulma on ollut länsimaisen kolonialistinen. Neekerit on joko kuvattu eksoottisen kiehtovina, mutta samalla erilaisuudessaan huvittavina luonnonlapsina, alkuasukkaina, tai sitten sorrettuna valtakulttuurin alaluokkana. Näistä yhteyksistä *neekeri*-sanaan ja käsitteeseen on tarttunut toiseuden leima, jota sitten on hyödynnetty fiktiossa, viitteessä ja arkisis-
sa puhetavoissa.

Toiseuden rakentumisen kuvaa historiallisesti perustellussa yhteydessään esimerkiksi Mika Waltari romaanissa *Sinuhe*, egyptiläinen: »Mutta et kai sentään vertaa

meitä likaisiin syyrialaisiin ja kurjiin neekereihin, sillä vaikka olemme vain orjia ja kantajia, olemme kuitenkin egyptiläisiä ja egyptiläisinä ylpeitä ihostamme ja kielestämme, menneisyydestämme ja tulevaisuudestamme.»

Toistuvasti on rotuennakkoluulot ja leimaaminen kuitenkin myös nostettu tietoisesti keskustelun aiheeksi. Tästäkin käy esimerkiksi Sinuhe: ”Siksi ihminen on punnittava vain hänen sydämensä mukaan ja kaikkien ihmisten sydämet ovat samanveroiset eikä toisen sydän ole parempi toisen sydäntä, sillä samaa vettä ja yhtä suolaisia ovat kaikki kyynelet, mustien ja ruskeiden kyynelet, syyrialaisen ja neekerin kyynelet, köyhän ja ylhäisen kyynelet.” Sinuhensa lukeneet muistavat, kuinka siinä kävi pyrkimyksille toteuttaa tasa-arvoinen yhteiskunta. Jotta historia ei toistaisi itseään, on tärkeää käydä sellaista keskustelua, jossa tiedostetaan vaihtoehtoisia kielenkäyttötapoja ja pohditaan sanojen ja tekojen välistä yhteyttä.

Sananvalinta on luokittelua ja luokittelua perustuu erontekoihin. Jos kutsumme ihmistä *suomalaiseksi*, nostamme tuolla sananvalinnalla kansalaisuuden luokitteluperusteeksi. Jos taas kutsumme häntä *neekeriksi*, edellyttää sananvalinta rotuun perustuvaa erontekoa. Rodun käsite on kuitenkin arkiajattelussa elävä myytti, jolle ei ole tieteellistä perustetta. Ihmiset eivät jakaudu rotupiirteiden tai ihonvärin mukaan selkeästi erottuviin ryhmiin. Sumearajaisuus on tyyppillistä suurimmalle osalle kielellis-käsitteellistä luokittelua.

Kognitiivisessa psykologiassa onkin todettu, että luokittelu tapahtuu paljolti malliesimerkkien kautta. Muodostamme mielessämme neekerin tyyppitapauksen ja luokittelemme sitten ympäröivää todellisuutta verraten sitä mielikuvaamme. Suomalaisessa kielenkäytössä tyyppitapausta taitaa monelle edelleenkin olla peräisin

lastenkirjojen sivuilta, tuo neekerimajan kaislahameinen asukas keihäineen. Ei ihme, että hämminki on suuri, kun kohtaamme hänet lähimmäisenä Suomen pakkasissa.

Tällöin kuvaan astuu stereotyyppinen ajattelu: »Kaikki neekerit ovat samanlaisia.» Nojaamme stereotyyppisiin silloin, kun meillä ei ole omakohtaista kokemusta luokan edustajista. Itsestämme ja ystävästämme tiedämme, että jokainen on pohjimmiltaan erilainen ja ettei ihmisen ulkoisten ominaisuuksien mukaan voi kovin pitkälle päätellä, kuinka hän käyttäytyy, mitkä ovat hänen arvonsa ja onko hän mielestäni mukava. Toivoa sopii, että tarpeemme luokitella toisiamme ulkonäön perusteella vähenee, kun itse kukin alkaa tuntea alkuperältään muualta tulleita työtovereinaan, naapureinaan, ystävinään tai sukulaisinaan. Vaikka on korrektimpaa puhua mustista, ruskeista, tummaihoisista tai jossakin yhteydessä afrikkalaisista, perimmäisempi kysymys on, miksi meillä on tarve käyttää tällaisia luokitteluperusteita useammin kuin kutsua suomalaisten enemmistöä valkoisiksi, valkoisiksi tai valkolaisiksi.

Rotupiirteisiin perustuva nimittely on keino pitää yllä rasistista diskurssia. Yhtä sumearajaista ja stereotyyppioita ruokkivaa on skinien seulominen nuorten joukosta. Jatkuva skineistä puhuminen saattaa rohkaisista asenteiltaan rasistisia nuoria uskomaan, että heillä on aatteellinen joukkoliike tukeaan. Niin mediassa kuin arkisessa puheesakin on syytä tiedostaa, millaisia luokitteluja sananvalinnat herättävät. Tiedostamisen kannalta asiasta käyty keskustelu on jo sinänsä tärkeää. ■

ANNE MÄNTYNYNEN, & TIINA ONIKKI
Suomen kielen laitos,
PL 3 (Fabianinkatu 33),
00014 Helsingin yliopisto